

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ДЕФІЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА
ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ**

Студентки 2 курсу, 1м групи,

072 «Фінанси, банківська

справа та страхування»

Державні та муніципальні фінанси

Нестерчук Наталії Олександрівни

Науковий керівник

канд.екон.наук,

доцент

Канєва Тетяна Володимирівна

Гарант освітньої програми

Док.екон.наук

професор

Макогон Валентина Дмитрівна

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ	5
1. Сутність та значення дефіциту державного бюджету його види, форми прояву та причини виникнення	5
1.2. Дефіцит державного бюджету у системі бюджетного регулювання.....	8
1.3. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом у країнах з розвиненою та трансформаційною економікою	12
РОЗДІЛ II. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	20
2.1. Становлення системи регулювання дефіциту бюджету.....	20
2.2. Аналіз запланованого та фактичного дефіциту державного бюджету.....	22
2.3. Причини виникнення та джерела фінансування дефіциту державного бюджету	26
РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ БЮДЖЕТУ	35
3.1. Бюджетний дефіцит у системі макроекономічного регулювання	33
3.2. Шляхи та механізм управління дефіцитом бюджету в Україні	36
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	42
ДОДАТКИ	49

ВСТУП

В періоди економічної нестабільності гостро постає питання дефіциту бюджету країни, викликаного зменшенням надходжень і зростанням бюджетних витрат. Керівництво кожної країни прагне позбутися дисбалансу в державному бюджеті, адже він є однією з основних причин інфляції, сповільнює темпи економічного зростання та перешкоджає покращенню рівня життя населення. Водночас дефіцит бюджету є певним критерієм, який відображає розвиток економіки країни та її стабільність. Для України питання дефіциту державного бюджету є одним з найактуальніших, тому що з початку існування держави кожен рік, за винятком 2000р. та 2002р., ми спостерігаємо брак бюджетних коштів. У 2019 році бюджетний дефіцит України становив 81,2 мільярди гривень. У вересні 2019 року розмір державного боргу України зріс на 1,25% або 1,03 мільярда доларів. Такі дані наводить Міністерство фінансів України. Таким чином станом на 30 вересня 2019 року розмір державного боргу України складає 82,95 мільярда доларів або 1,99 трильйона гривень, що показує актуальність даної проблеми на сьогоднішній день.

Дослідженню дефіциту бюджету та особливостям його фінансування приділяється увага багатьох українських вчених. Вагомий внесок у дослідження цього питання вніс Андрущенко Володимир Леонідович — український вчений-економіст, який є автором понад вісьмидесяти економічних наукових праць. Іншим провідним економістом, що вивчає питання бюджетного дефіциту є Жадько Костянтин Степанович. Також вченими, які приділяють свою увагу питанню бюджетного дефіциту є В. Базилевич, І. Луніна, А. Максюта, С. Бойко, В. Федосов та інші.

Серед іноземних вчених дане питання досліджував Роберт Барро - американський економіст, професор економіки в Гарвардському університеті. Також над цією проблемою працював Джон Мейнард Кейнс

– англійський економіст. Його ідеї повністю змінили теорію і практику макроекономіки та економічну політику багатьох урядів.

Метою цієї роботи є аналіз управління бюджетним дефіцитом в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою на основі вивчення особливостей їх фінансової політики та конкретних методів регуляції бюджетного дефіциту. Основна мета – запропонувати варіанти подолання та регулювання дефіциту державного бюджету в Україні.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних завдань:

- розкрити сутність дефіциту державного бюджету як інструменту бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни;
- узагальнити зарубіжний досвід бюджетного регулювання дефіциту бюджету у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою;

Об'єктом дослідження є дефіцит державного бюджету в умовах економічної трансформації.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання бюджетного регулювання державного дефіциту як важливої складової забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1. Сутність та значення дефіциту державного бюджету його види, форми прояву та причини виникнення

Державний бюджет складається з двох частин, які тісно пов'язані між собою і доповнюють один одного:

- Дохідна частина, в якій відображаються джерела надходження коштів, призначених для фінансування державної діяльності,
- Видаткова частина - в ній вказуються цілі, для яких призначені дані державні кошти.

Найчастіше зустрічаються два варіанти державного бюджету:

- Нормальний, збалансований стан, при якому витрати держави рівні дохідної частини держбюджету,
- Дефіцит, при якому витрати держави перевищують розмір дохідної частини.

Керівництво кожної країни прагне до того, щоб досягти «балансу доходу», тобто такої ситуації, при якій видаткова і дохідна частини бюджету рівні між собою. Однак на цей баланс впливають найрізноманітніші чинники - політичні, економічні, природні, в результаті чого дохідна частина держбюджету не може покрити всі видаткові статті. Саме така ситуація і називається бюджетним дефіцитом. Іншими словами, бюджетний дефіцит це перевищення витрат над одержуваними доходами. Природно, що всі країни намагаються звести до мінімуму ризику виникнення подібної ситуації, оскільки такий стан держбюджету небажаний для країни - через бюджетний дефіцит відбувається зростання державного боргу і інфляція.

Існує і третій варіант держбюджету - його профіцит, тобто перевищення доходів держави над її витратами. Однак зустрічається така ситуація нечасто. У різні періоди свого існування, а особливо під час економічної кризи практично кожна держава змушена стикатися з дефіцитом держбюджету. Детальну класифікацію дефіциту державного бюджету надано в додатку А. До найпоширеніших причин утворення дефіциту державного бюджету відносяться:

- Надзвичайні і форс-мажорні ситуації - стихійні лиха, катастрофи, масові заворушення і війни;
- Недосконалість податкового законодавства і політики в сфері оподаткування;
- Корупція в державних органах;
- Спад виробництва;
- Збільшення витрат на оборону в зв'язку з неспокійною ситуацією в світі;
- Низька ефективність фінансової системи країни;
- Зменшення доходів держбюджету в періоди економічної кризи.

Як відзначають економісти і політологи, якщо показник дефіциту державного бюджету не перевищує 3% від внутрішнього валового продукту (ВВП), ймовірність його подолання висока, а сам дефіцит називають тимчасовим. Якщо дефіцит держбюджету коливається в межах 3-10%, він вважається допустимим, проте при показниках понад 20% дефіцит називають критичним.

Бюджетний дефіцит – це фінансове явище, з яким в ті чи інші періоди своєї історії неминуче стикалися всі держави світу. Безперечно, бюджетний дефіцит – небажане для держави явище. Його фінансування на основі грошової емісії гарантовано веде до інфляції, а за допомогою не емісійних коштів – до зростання державного боргу. Проте бюджетний дефіцит не можна однозначно відносити до розряду надзвичайних, катастрофічних подій, так як різною може бути природа дефіциту. Він

може бути пов'язаний з необхідністю здійснення великих державних вкладень в розвиток економіки, і тоді дефіцит не є відображенням кризових суспільних процесів, а швидше стає наслідком прагнення держави забезпечити прогресивні зрушення в структурі суспільного відтворення.

Наслідком бюджетних дефіцитів є державний борг. Державний борг – це загальна накопичена сума всіх позитивних сальдо бюджету уряду за вирахуванням дефіцитів, які мали місце на протязі аналізованого часу. Трохи докладніше необхідно зупинитися на проблемі так званого «прихованого дефіциту». За оцінками зарубіжних фахівців до його появи призводить невміле складання бюджету, невірна оцінка макропоказників використовуваних при складанні статей доходів, а також використання останніх не в повному обсязі. Надалі, в ході бюджетного процесу уряд змушений проводити періодичний перегляд видаткової частини бюджету, що в кінцевому підсумку призводить до секвестру окремих статей видатків. У свою чергу сукупність скорочених статей бюджету призводить до накопичуваного або прихованого дефіциту бюджету, а це не що інше, як збільшення державного боргу і відповідно збільшення витрат по його обслуговуванню, і як наслідок, збільшенню реального дефіциту бюджету країни.

Сума державного та гарантованого державою боргу України у 1 2019р. опустилась нижче позначки 2 трлн грн. Протягом вересня 2019 року сума державного та гарантованого державою боргу України зменшилась у гривневому еквіваленті на 69,44 млрд грн та склала 1 997,75 млрд грн. Востаннє на такому рівні боргові зобов'язання України у гривневому еквіваленті були у вересні 2017 року. Основним фактором збільшення у доларовому еквіваленті державного та гарантованого державою боргу на \$1,02 млрд до \$82,95 млрд слугувало зміцнення національної валюти протягом місяця на 1,15 грн. Таке збільшення доларового еквіваленту боргу спостерігалось в частині внутрішнього боргу, де зміцнення курсу

мало найбільший ефект при здійсненні перерахунку обсягу державного боргу в доларовий еквівалент. Водночас обсяг державного боргу, номінованого в іноземній валюті, зменшився. [50]

Станом на серпень 2020 року сукупний державний та гарантований державою борг України зменшився на 16,9 млрд грн та склав 2 338,18 млрд грн. Державний борг склав 2 060,74 млрд гривень, скоротившись на 11,8 млрд гривень в основному за рахунок зменшення боргу за облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП). Гарантований державою борг зменшився на 5,1 мільярда гривень в основному за рахунок зменшення заборгованості перед Міжнародним валютним фондом. Протягом серпня Мінфін провів 4 аукціони з розміщення ОВДП, залучивши 23,4 мільярда гривень на фінансування державного бюджету, з яких було залучено 250,5 мільйона доларів США. Витрати на погашення державного боргу у серпні 2020 року склали 38,7 млрд грн, а видатки на обслуговування державного боргу – 8,5 млрд грн.

Протягом II кварталу 2020 року валовий зовнішній борг України зріс на 2,5 млрд дол. США – до 122,8 млрд дол. США (порівняно з початком року – на 1,1 млрд дол. США). Відносно ВВП борг збільшився до 78,7% з 75,7% на кінець I кварталу (на початок року борг становив 78,6%). Зовнішні зобов'язання сектору загального державного управління зросли на 1,3 млрд дол. США – до 46,0 млрд дол. США (29,5% від ВВП) за рахунок отримання зовнішнього фінансування: від МВФ (2,1 млрд дол. США) та від ЄС (0,6 млрд дол. США).

1.2. Дефіцит державного бюджету у системі бюджетного регулювання

Сутність бюджетного регулювання полягає у встановленні оподаткування та державних витрат з таким розрахунком, щоб вони могли

гасити коливання економічного циклу, сприяли високому рівню зайнятості, обмежували інфляцію або пом'якшували дефляцію.

Основними інструментами регулювання бюджетного дефіциту є регулювання доходної та видаткової частини бюджету і державного боргу. Доходи бюджету складаються з податкових, неподаткових та інших надходжень на безповоротній основі. З Державного бюджету України фінансуються витрати, пов'язані з правоохоронною діяльністю, забезпеченням безпеки держави, на функціонування судових органів, органів державної влади, податкової та митної служби тощо. За рахунок коштів Державного бюджету України фінансуються заходи щодо утворення державних і фінансових резервів.

Використання фінансово-бюджетних методів у системі державного регулювання ринку в сучасних умовах зводиться до маніпулювання ставками податків, державними витратами для встановлення рівноваги на ринку. Коли підвищується сукупний попит та розвивається інфляція, треба підвищувати податки на доходи фізичних та юридичних осіб, обмежуючи державні витрати. Коли сукупний попит спадає і наявні ознаки депресії, треба знижувати ставки податків. Як результат, бюджетні витрати зростають.

Одним із найпоширеніших методів управління дефіцитом державного бюджету є рефінансування бюджетного дефіциту. Воно являє собою погашення основної заборгованості та процентів за рахунок засобів, отриманих від розміщення нових позик. Для успішного застосування механізму рефінансування необхідно, щоб держава мала високу репутацію держави-позичальника.

Звідси маємо, що важливе значення мають методи управління, оскільки чинять безпосередній вплив на процес формування та управління дефіцитом бюджету. Важливим методом механізму управління бюджетним дефіцитом є планування, що має за основу бюджетне прогнозування, повинно стати стрижнем усієї системи управління

дефіцитом бюджету. З огляду на це, з метою формування специфічного середньострокового плану управління бюджетним дефіцитом є застосування концепції збалансованих показників ефективності, що передбачає урахування стратегічних соціально-економічних цілей держави. Держава обов'язково повинна діяти у відповідності з актуальною політикою управління бюджетним дефіцитом.

Стандартний рецепт уряду складається з двох частин. В періоди спаду уряд повинен мати дефіцит (більше витрат, менше оподаткування) для підтримки економіки. В умовах економічного піднесення уряд повинен економити (отримувати профіцит бюджету) для погашення боргів, накопичених в рецесіях. Як правило, уряди набагато більш чутливі до першої частини цієї рекомендації, намагаючись уникати другої. Завжди є стимул трохи більше стимулювати економіку, щоб набрати більше голосів. Звичайно, збільшення державних витрат має свою ціну - більший державний борг, отже, більші виплати відсотків (але досить часто це вже проблема для наступного уряду).

Щоб контролювати це спонукання до витрат, багато урядів запроваджують фіскальні правила. Найвідомішим прикладом таких правил є 60% обмеження співвідношення боргу до ВВП та збалансований бюджет протягом ділового циклу (тобто уряд може зазнати дефіциту в умовах рецесії, але він повинен мати профіцит, коли економіка одужує).

Бюджетний дефіцит може фінансуватися як за рахунок запозичень (внутрішніх, так і зовнішніх) або шляхом приватизації. Деякі країни фінансують дефіцит шляхом друку грошей, але це було б дуже поганим вибором для України. Щоб оцінити, чи є державна заборгованість стійкою, інформативно розглянути первинний дефіцит бюджету, який розраховується як дефіцит бюджету (доходи мінус видатки та чисті бюджетні позики) за вирахуванням процентних виплат за державним боргом. Дефіцит первинного бюджету показує, чи витратив уряд більше, ніж заробив після обов'язкових платежів держателям боргу.

В 2008-2010 роки частка дефіциту державного бюджету у ВВП зросла на 4,62 % відсоткових пункти з 1,32 % до 5,94 % ВВП. Причиною тому стала економічна криза, що призвела до скорочення доходів. Така динаміка зростання дефіциту бюджету свідчить про високі ризики бюджетної системи, обумовлені впливом екзогенних та ендегенних факторів. До основних екзогенних факторів належать значний рівень залежності державного бюджету від зовнішньоекономічної кон'юнктури, негативного платіжного балансу. Основними ендегенними факторами є недостатня мобільність в управлінні бюджетом, недосконалість бюджетного та податкового законодавства.

У 2011 р. відбулось зниження абсолютного розміру дефіциту на 64,44 %, але вже в 2012–2014 рр. рівень дефіциту почав зростати і в 2014 р. в порівнянні з 2011 р. збільшився на 67,99%. Політична криза спровокувала надзвичайні обставини, що потребували негайного фінансування та скорочення доходів через кризовий стан країни.

2015 р. дефіцит знизився на 58% в порівнянні з 2014 р., але в 2016 р. він знову зріс на 43,5%. В 2017 році він знизився – на 31.01.2018 р. він склав 56 652 млн. грн., що на 25,7% більше ніж у попередній рік. Проаналізувавши динаміку фактичного дефіциту державного бюджету, можемо спостерігати постійні коливання обсягу бюджетного дефіциту у бюджеті України. Одною з основних причин виникнення дефіциту державного бюджету можна вважати нераціонально складену структуру бюджетних витрат та вимушене зростання витрат на вирішення зовнішньоекономічних питань, а саме потребу у фінансуванні оборонних сил України та антитерористичної операції. З початку 2020 року ще одною надзвичайною обставиною, що потребує негайного фінансування стала пандемія, що спровокувала підвищення витрат, спрямованих на систему охорони здоров'я. У квітні Верховна Рада прийняла зміни до державного бюджету України на 2020 рік, необхідні для боротьби з пандемією, що

передбачили підвищення бюджетного дефіциту втричі - до 298 мільярдів гривень.

1.3. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою

На початку 1990-х років більшість розвинених країн мали на меті зменшити бюджетний дефіцит, приділивши особливу увагу фіскальній політиці. Багато уваги приділялося заходам щодо скорочення дефіциту бюджету. Було розроблено низку інструментів контролю та регулювання бюджетного дефіциту. Найбільш яскравими прикладами стали заходи, здійснені в США та ЄС.

США мають постійні дефіцити федерального бюджету починаючи з 1969 р. У нормативних документах, які регламентують бюджетний процес США, вироблено кілька механізмів, за допомогою яких намагаються контролювати дефіцити. Перший – це боргові обмеження. Федеральний уряд протягом кількох десятиліть установлює граничні показники рівня державного боргу, які мають обмежувати державні запозичення, а отже і рівень дефіциту (аналогічна практика постійно застосовується в Україні). Ефективність цього механізму виявилася незадовільною, оскільки затверджені політиками ліміти державного боргу постійно зростають. У 1985 р. у США було прийнято закон про збалансований бюджет і надзвичайний контроль за дефіцитом, який широко відомий як закон Гремма-Рудмена-Холлінгза. Очікувалося, що передбачені в ньому обов'язкові заходи призведуть до подолання бюджетного дефіциту в 1993р. Механізм досягнення бюджетного балансу передбачав:

- досягнення до початку фіскального року планової величини бюджетного дефіциту;

- застосування механізму секвестру бюджетних видатків, якщо при виконанні бюджету перевищено граничний розмір запланованого показника бюджетного дефіциту;
- затвердження бюджетних видатків, фінансування яких не підлягає секвестру (зокрема, соціальні програми, програми поліпшення добробуту, виплати з соціального страхування).

Нинішня ситуація з бюджетним дефіцитом у США, незважаючи на розроблені технології його оптимізації, є критичною. У 2010 фінансовому році США вдалося дещо знизити розмір бюджетного дефіциту - до 8,9 % ВВП (1 294 трлн. дол.) завдяки залученню до бюджету прибутків, отриманих ФРС, підвищенню податків та скороченню видатків бюджету. Незважаючи на ці заходи стан державних фінансів США продовжує залишатися критичним.

В ЄС Маастрихтський договір затвердив два критерії, які безпосередньо стосуються стану державних фінансів: по-перше, державний борг не має перевищувати 60 % ВВП, по-друге, бюджетний дефіцит не може бути вищим за 3 % ВВП. Участь у третій стадії Європейського валютного союзу вимагала від країн-учасниць дотримання прозорості функціонування державних фінансів і жорсткої фіскальної дисципліни, що має виражатися, зокрема, й у виконанні маастрихтських критеріїв.

Швейцарія, яка не входить до Євросоюзу, є чи не єдиною країною в Європі, яка суворо і жорстко дотримується бюджетно-фінансової дисципліни, а саме виконує всі Маастрихтські критерії. Саме тому, обсяг державного боргу Швейцарії становить приблизно 33% від ВВП, тоді як в 28-ми країнах Євросоюзу він становить в середньому 85%.

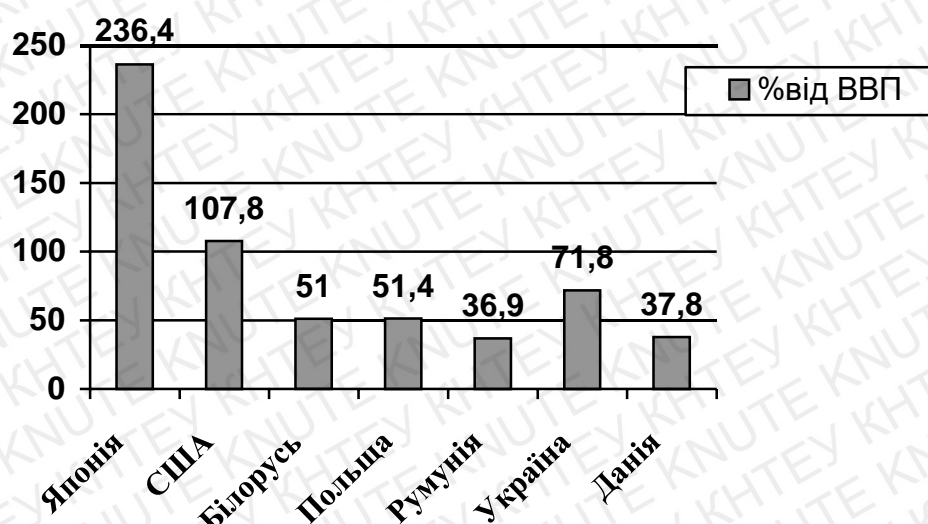
Збалансованість державного бюджету Швейцарії підтримує «боргове гальмо». На референдумі 2001 року було прийнято рішення ввести в країні певний захід, ціллю якого було загальмувати зростання державного боргу. У 2003 році «боргове гальмо» придбало силу закону, в

основі якого перебував принцип підсумкового вирівнювання обсягів видатків і доходів в кінці економічного циклу. В рамках цього періоду, на окремих його етапах, міг бути допустимо певний дефіцит бюджету - але за умови загального ослаблення економіки. Компенсованим цей дефіцит повинен був бути в періоди високої кон'юнктури за рахунок додаткових надпланових прибутків. Такі ж «боргові гальма» були введені і на рівні багатьох кантонів. В результаті Швейцарії вдалося дуже швидко відновити рівновагу держбюджету. Сукупність державного боргу (включаючи витрати на громадське управління і соціальний захист) знизилася з 50,7% від ВВП в 2003 році до 33,1% в 2015 році. За останнє десятиліття (за винятком 2014 роки) держбюджет Конфедерації практично завжди зводився з мільярдним профіцитом, про який інші європейські країни не могли навіть і мріяти.

Економічний спад 2014-2015 років і 60-відсоткова девальвація гривні призвели до стрімкого зростання відношення державного боргу до ВВП України: з 40% в 2013-му до 81% в 2016-му. Завдяки реструктуризації частини боргу в 2015 році, проведення структурних реформ і відновлення зростання економіки співвідношення державного боргу до ВВП вдалося знизити до 72% в 2017-му, що, втім, залишається одним з найвищих показників у Східній Європі. У наших сусідів Білорусі і Польщі державний борг був на рівні 50% від ВВП, а в Румунії нижче 40%. У той же час у таких розвинених країн, як США і Японія, відношення державного боргу до розміру економіки значно вище, ніж в Україні (108 і 236% відповідно). На рисунку 1.1 наведено порівняння цього показника в даних країнах на 2017 рік. Наприкінці 2017 р. найнижчі коефіцієнти державного боргу до ВВП були зафіксовані в Естонії, Люксембурзі, Болгарії, Чехії, Румунії та Данії. П'ятнадцять держав – членів ЄС мають співвідношення державного боргу вище 60% ВВП, найвищий рівень зареєстрований у Греції, Італії, Португалії, Бельгії та Іспанії.

Рис.1.1

Державний борг в % від ВВП у 2017р.

Стосовно консолідованого державного боргу держав ЄС, то лише Німеччині та Нідерландам удалося подолати післякризову тенденцію до нарощування його обсягу, а в інших країнах стабілізація та тенденція на зниження боргового навантаження досягалися шляхом широкого використання всього наявного спектру фінансових інструментів у борговій сфері. Станом на кінець 2017 р. більшість країн показала обмежений вплив консолідації, де державний борг був скорочений менше ніж на 5% у 21 з 28 країн – членів ЄС та Норвегії.

Німеччина – найбільша економіка Європейського Союзу і четверта в світі після США, Китаю та Японії. Своєю конкурентоспроможністю та глобальним залученням у мережі вона завдячує великій інноваційній силі та значній експортній орієнтації. У таких великих галузях як автомобілебудування, машино - й приладобудування, хімічна промисловість, а також медична техніка експорт становить більше половини обігу. У дослідження та винаходи Німеччина щорічно інвестує 92 мільярди євро.

Кілька років поспіль бюджет Німеччини базується на принципах бездефіцитності і мінімізації сторонніх запозичень. Завдяки високому

податковому навантаженню в попередньому році профіцит бюджету склав майже 14 млрд. євро. На рисунку 1.2 показані складові доходів громади країни. Позитивна економічна динаміка привела до сприятливого розвитку ринку праці. Німеччина належить до країн з найвищим рівнем зайнятості в ЄС і має найнижчий відсоток безробітної молоді. Це зміцнює і цінність дуальної професійної освіти, яка стала експортним товаром і використовується багатьма країнами. Такі фактори, як наявність фахових працівників, інфраструктури та правова захищеність є наступними ознаками Німеччини як місця економічної діяльності, яка посідає перші місця в багатьох міжнародних рейтингах.

Рис. 1.2

Складові доходів громади країни

На прикладі столиці Німеччини – Берліну, розглянемо як саме втілені ці принципи. На протязі довгих років Берлін був збитковим містом, бюджет якого завжди зводився з від’ємним сальдо. Причин для цього було багато - від марнотратної політики запозичень, що призвела до

необхідності виплачувати величезні відсотки, до непростої історичної спадщини, що дісталася гігантському по німецьким мірками місту, дві нерівні частини якого чотири десятиліття існували в стані вимушеного поділу. Однак з 2012 року ситуація чітко почала змінюватися на краще: доходи перевищили витрати. Так як же місто з населенням майже в чотири мільйони людей вибирається з фінансової ями? Перший принцип – жорстка політика витрачання коштів. Показник бюджетних витрат в Берліні складає 5,3%. Другий принцип – консолідація доходів. Цьому сприяє зростання числа жителів, адже чим більше працюючих, тим більше податків з них можна отримати. Крім того, збільшенню доходів сприяє і економічне зростання, адже Берлін з цієї точки зору в числі лідерів. Якщо в 2001 році сума зборів від місцевого податку на прибуток комерційних підприємств становила 760 млн. євро, то зараз вона зросла майже вдвічі – до 1,4 млрд. євро. Приріст в цій сфері досягнуто не тільки за рахунок збільшення величини податків. Берлінська фінансова влада намагалася створити для ділових людей таку атмосферу, в якій необхідність поділитися з містом сприймалася б як неминуче. І нарешті, третій принцип – відмова від нових запозичень і неухильна виплата старих боргів. Його можна вважати універсальним для всіх міст та країн і України в тому числі.

Економіка Данії має дуже скромний запас природних ресурсів, майже цілком покладаючись на людські ресурси і залежить від імпортової сировини і зовнішньої торгівлі. Сектор послуг займає більшу частину ринку праці та економіки в цілому. При цьому, Данія має одну з найстійкіших економічних систем в Європі, вона характеризується збалансованим держбюджетом, стабільною валютою, низькими відсотковими ставками та низьким рівнем інфляції. Данія намагається регулювати економічну діяльність та інфляцію за допомогою фіскальної політики. Крім того, членство Данії у Європейському Союзі забезпечує їй необмежений доступ до всього ринку ЄС, що складає 350 мільйонів людей,

і ще до 200 мільйонів людей Східної Європи. Конкретні бюджетні показники Данії наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Бюджетні показники Данії за 2019-20 р.

Державний бюджет	2.622 млрд. USD
Державні витрати	19.819 млрд. USD
Державні доходи	47.236 млрд. USD
Державний бюджет від ВВП	3,7 %
Державні витрати до ВВП	49,6 %
Державний борг до ВВП	33,2 %
Бюджетні витрати	44.802 млрд. USD
Воєнні витрати	3.971 млрд. USD

Окремо варто звернути увагу на економіку Об'єднаних Арабських Еміратів. Об'єднані Арабські Емірати демонструють найвищі показники зростання валового внутрішнього продукту серед країн Ради співробітництва арабських держав Перської затоки і досягли безпрецедентного успіху в розрізі економічного зростання і політики. Країна є одним із найкращих прикладів зменшення залежності економіки від енергетичного сектора в регіоні. Завдяки спочатку Дубаю, а віднедавна й Абу-Дабі, значна частка у ВВП країни належить не-нафтовим доходам.

Завдяки унікальній системі оподаткування, Об'єднаним Арабським Еміратам вдається отримувати велику кількість іноземних інвестицій. Справа в тому, що мусульманське право, яке є основою законодавства ОАЕ, не визнає більшості загальноприйнятих видів податків. Та наявні і труднощі з розумінням нинішньої системи у країні, пов'язаної з внутрішнім регулюванням податкових зобов'язань у кожному окремому

регіоні (Еміраті). Крім того, для кожної вільної економічної зони наявний власний порядок оподаткування.

Передусім варто розглянути основні види податків, передбачених в ОАЕ. Цікаво, що в законодавстві Об'єднаних Арабських Еміратів відсутній єдиний документ, який містить найважливіші поняття і принципи оподаткування в країні. Замість цього, джерелами податкового права є окремі нормативи й акти кожного Емірату. У священних книгах ісламу поняття податку відсутнє зовсім, тому в мусульманських країнах діють спрощені системи оподаткування. ОАЕ не є винятком і на цій території не діє більшість податків.

Своєрідним податком для компаній є збір за видачу та продовження торгової ліцензії, який формує місцеві бюджети. Він виражений 10% від загальної вартості оренди всіх приміщень компанії і 5% від вартості послуги розповсюдження і влаштування співробітників у державі.

Порядок оподаткування ОАЕ не передбачає загальноприйнятих податків для фізичних осіб, наприклад, прибуткового податку. Замість цього, діють деякі інші збори. Для власників житлового майна – від 2 до 15% в залежності від вартості майна і від законів кожного Емірату. До прикладу, в Дубаї передбачений податок за оренду житла – 5% від вартості річної оренди. Щодо податку на послуги ресторанів і готелів, розмір теж варіюється для кожного Емірату. В Дубаї він становить 10% від вартості послуг, в Абу-Дабі – 16%. Податок на операції з нерухомим майном (купівля, продаж) – становить 2% від вартості майна, причому, 1.5% платить покупець, і 0.5% платить продавець. Крім того, варто зазначити, що оподаткування ОАЕ не має особливого режиму і для іноземних гостей, які можуть тут успішно створювати і вести власний бізнес.

РОЗДІЛ II. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ ЯК СКЛАДОВА БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1. Становлення системи регулювання дефіциту бюджету

Перший в історії України бюджет було ухвалено 18 червня 1992 року. Його доходи тоді становили 657,8 млрд карбованців, витрати – 684,5 млрд, дефіцит – 26,7 млрд. Важливим кроком на шляху до зміцнення самостійності місцевих бюджетів стало прийняття 20 травня 1993 року декрету Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори», яким місцевій владі було надано право встановлювати 17 видів місцевих податків і зборів. Не менш важливим було прийняття 28 квітня 1995 року Закону України «Про бюджетну систему України», яким було визначено основні принципи бюджетного устрою та положення бюджетного процесу в державі. З метою забезпечення ефективного управління бюджетними коштами, підвищення оперативності у фінансуванні видатків у межах наявних обсягів фінансових ресурсів у Державному бюджеті України Указом Президента України від 27.04.1995 № 335/95 «Про Державне казначейство України» при Міністерстві фінансів України було утворено Державне казначейство України та запроваджено режим фінансування бюджетних видатків через систему Державного казначейства, що дало змогу взяти під контроль держави усі ресурси бюджету та позабюджетних фондів. Казначейська система уможливила упорядкування витрачання коштів відповідно до чинного законодавства, зокрема шляхом встановлення щомісячних лімітів видатків бюджету, посилення поточного контролю за цільовим витрачанням коштів бюджетними організаціями. Постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 14.01.1997 № 13 було запроваджено з 1 лютого 1997 року поетапне касове виконання державного бюджету через територіальні органи

Державного казначейства України. У 1995-1997 роках відбуваються певні зміни у бюджетній політиці. Починаючи з 1995 року, Верховною Радою України щорічно приймалася постанова про визначальні напрями бюджетної політики, в якій на підставі прогнозних показників розвитку економіки визначалися пріоритети бюджетної політики держави на наступний рік у сфері доходів, видатків бюджету, міжбюджетних відносин, державного боргу, дефіциту бюджету та джерел його фінансування. У цей період було змінено структуру бюджетних видатків, значно скорочено фінансування галузей економіки та надання бюджетних позичок, одночасно збільшилася питома вага видатків на соціальний захист населення, соціально-культурну сферу. Зокрема, витрати на розвиток галузей економіки у загальній сумі видатків бюджету зменшилися з 29,6 % у 1992 році до 23,6 % у 1997 році, відповідний показник видатків бюджету на соціальнокультурні заходи зріс з 7,3 % у 1992 році до 13,0% у 1997 році. З 1998 року було запроваджено помісячний бюджетний розпис у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів, що сприяло прозорості бюджету та поліпшувало якість його планування. Крім того було запроваджено касове виконання Державного бюджету України, місцевих бюджетів і позабюджетних фондів через установи Національного банку України та уповноважені банки, що запобігало зловживанням у використанні бюджетних коштів; розроблено порядок затвердження кошторисів доходів і видатків місцевих бюджетів, що зменшувало можливості нецільового використання бюджетних коштів та поліпшувало платіжну дисципліну виконання бюджету. Збалансування бюджету і відповідність його показників реальності досягались шляхом скорочення дотацій і субсидій, що виділяються окремим галузям і отримувачам, упорядкування соціальних пільг, скорочення податкових пільг, скорочення розмірів негрошових та бартерних операцій. У 1999 році було залучено до бюджетної системи всі позабюджетні фонди, крім Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування; розмежовано у бюджетах усіх рівнів

поточні видатки та видатки розвитку із зазначенням джерел, за рахунок яких вони формуються; впроваджено систему фінансового вирівнювання місцевих бюджетів, виходячи з принципу зацікавленості місцевих органів влади у надходженнях загальнодержавних податків і зборів до бюджету. Проводилася цілеспрямована політика обмеження видатків бюджету, крім соціальних виплат, та збільшення доходів бюджету через розширення бази оподаткування та відміну необґрунтованих податкових пільг. Зокрема, якщо у 1994 році видатки на народне господарство становили 23,9 % загальних видатків бюджету, то відповідний показник у 1999 році становив 13,5 %. Водночас питома вага видатків на соціальні потреби у загальних видатках бюджету за цей період збільшилась відповідно з 30,4 до 40 %. Крім того з 1999 року впровадили порядок функціонування єдиного рахунку Державного казначейства України з обліку коштів державного бюджету, що дозволяло значно зменшити термін проходження платежів від платників податків до фінансування видатків бюджету [71]. Подальші дані бюджету України надано в додатку Б.

2.2. Аналіз запланованого та фактичного дефіциту державного бюджету

За роки незалежності України було тільки два бездефіцитних бюджети – в 2000-му і 2001 роках. У бюджеті 2000-го року доходи і витрати були закладені на рівні 33,4 млрд грн, у бюджеті 2001-го – на рівні 42 млрд. Найнижчий дефіцит бюджету виявився зафіксований у 1999 році – 1,2 млрд грн. Проаналізуємо стан виконання Державного бюджету України в 2000–2004 рр. (табл. 2.1). Як видно з табл. 2.1, Державний бюджет України тільки у 2000 та 2001 рр. був затверджений бездефіцитним. Перевиконання в 2000 р. дохідної частини спеціального фонду і недофінансування окремих видатків за наявності коштів на

рахунках державного бюджету призвело до створення його профіциту в сумі 697,3 млн грн.

Таблиця 2.1

Рік	Доходи			Видатки			Дефіцит (-)/ Профіцит (+)		
	План	Затверджено	Виконано	План	Затверджено	Виконано	План	Затверджено	Виконано
2000	33433,2	33946,5	36229,9	33433,2	33946,5	35532,6	-	-	+697,3
2001	41990,8	41961,0	38925,0	41990,8	41961,0	40250,0	-	-	-1325,0
2002	45390,5	45390,5	45467,5	49573,5	49498,5	44347,6	-4183,0	-4108,0	+1119,4
2003	50020,9	53272,6	55076,9	52055,8	55907,5	56120,1	-2034,9	-2634,9	-1043,1
2004	60702,4	65215,7	70338,0	64192,2	81647,0	79471,0	-3429,5	-7420,2	-10216,5

За умов економічного зростання у 2001 р. не було забезпечено виконання Державного бюджету України як за доходами, так і за видатками. Незважаючи на те, що державний бюджет затверджено бездефіцитним, перевищення видатків над доходами сформувало дефіцит у сумі 1325 млн грн. У порівнянні з 2000 р. доходи державного бюджету в 2001 р. зросли у номінальному виразі на 2,7 млрд грн, а видатки – на 4,7 млрд грн. Державний бюджет України на 2002 р. затверджено з дефіцитом у сумі 4108 млн грн. Фактично, за звітними даними, державний бюджет виконано з профіцитом у сумі 1119,4 млн грн. Міністерство фінансів та Державне казначейство з метою виконання боргових зобов'язань держави впродовж року обмежували проведення видатків, затверджених у державному бюджеті, створювали профіцит, а “вивільнені” таким чином гроші спрямовувалися на погашення державного боргу.

Доходи державного бюджету у 2002 р. зросли у номінальному виразі на 6,5 млрд грн, а видатки – на 4,1 млрд грн у порівнянні з аналогічними показниками виконання держбюджету 2001 р. Закон України “Про Державний бюджет України на 2003 рік” виконано як за доходами, так і за

видатками. Без урахування залишку коштів бюджету на початок 2003 р. перевищення видатків Державного бюджету України над доходами (дефіцит) склало в межах затвердженого обсягу 1043,1 млн грн і профінансовано за рахунок визначених джерел фінансування державного бюджету (запозичення і кошти від приватизації майна). Граничний розмір дефіциту Державного бюджету України на 2003 р. був встановлений в сумі 2634,9 млн грн.

У порівнянні з 2002 р. доходи державного бюджету в 2003 р. зросли на 9,6 млрд грн, а видатки – на 11,8 млрд грн. Державний бюджет України на 2004 р. виконано з перевищенням видатків та наданих кредитів над отриманими надходженнями, тобто з дефіцитом у сумі 10 216,5 млн грн, тоді як граничний розмір дефіциту було встановлено законом у сумі 7420,2 млн грн. Перевищення встановленого граничного розміру дефіциту на 2796,3 млн грн, у тому числі загального фонду – на 3521,4 млн грн, допущено внаслідок проведення видатків за рахунок надходжень від приватизації державного майна, які обліковувались як джерела фінансування державного бюджету більше обсягів, встановлених законом про бюджет. Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2004 рік” від 17.06.2004 № 1801-IV надано дозвіл на проведення видатків за рахунок додатково отриманих коштів від приватизації державного майна і внесено відповідні уточнення до Закону України “Про Державний бюджет України на 2004 рік”, проте граничний розмір дефіциту не відкоригували. Якщо порівняти показники виконання державного бюджету в 2004 р. з показниками 2003 р., побачимо, що доходи в 2004 р. зросли на 15,3 млрд грн, а витрати – на 23,4 млрд грн.

Протягом 2007-2017 років Державний бюджет виявився дефіцитним. Піками дефіциту Державного бюджету виявилися 2010 рік з дефіцитом обсягом 62 973,5 млн грн. та 2014 рік з фактичним обсягом дефіциту державного бюджету у 73 133,5 млн грн. Значний дефіцит державного бюджету 2014 року був зумовлений складною політичною та економічною

ситуацією в країні. Проте 2015 року дефіцит державного бюджету значно скоротився.

Проект бюджету на 2020 рік був розроблений на базі основних макропоказників економічного та соціального розвитку України на 2020-2022 роки, схвалених Кабінетом Міністрів іще у травні 2019 року. Бюджет розраховували за базовим сценарієм: економічне зростання у 3,3% на рік, продовження пріоритетних реформ, збереження сталих цін на український експорт. Прогнози, на яких базується бюджет, консервативніші за плани нового Кабміну (5% зростання реального ВВП₂). Відповідно, їх може бути переглянуто. Для фіскальної стійкості важливо, щоб при перегляді прогнозу амбітні цілі розглядалися як оптимістичний варіант і не стали базовим сценарієм. Бюджет має спиратися на консервативний прогноз, хоча він цілком може бути кращим, ніж поточний. Показники макроекономічного розвитку у 2018-2020 роках наведено у додатку В.

Граничне значення дефіциту державного бюджету на 2020 рік закладене на рівні 2,1% від прогнозного номінального ВВП, що є меншим від очікуваного показника поточного року (2,3%). Усього доходи державного бюджету зростуть на 3,5%, а витрати – на 20,7% порівняно з планом на 2019 рік (обидва показники без урахування міжбюджетних трансфертів). Таке суттєве зростання видатків насправді пов'язане із змінами в обсягу трансфертів: якщо раніше ці гроші перераховувалися з державного бюджету до місцевих, то зараз видатки будуть здійснюватися на центральному рівні. Замість медичної субвенції тепер у видатках державного бюджету закладені кошти на Національну службу здоров'я України, субвенції на житлові субсидії та малозабезпеченим сім'ям теж будуть виплачуватися з державного бюджету, а субвенція на соціально-економічний розвиток взагалі скасовується. У сукупності трансфери зменшаться на 123,6 млрд грн (або 45%).

Показники видатків зведеного бюджету свідчать про те, що найвагомішими статтями скорочення їх обсягу в 2020 р. стануть:

- соціальний захист і забезпечення: зменшення з 8,7% ВВП у 2018 р. і 8,3% у 2019 р. до 7,0% ВВП за прогнозом на 2020 р.;
- охорона здоров'я: зменшення обсягів фінансування з 3,3% ВВП у 2018 р. і 3,2% у 2019 р. до 2,9% ВВП у 2020 р.;
- освіта: зменшення з 5,9% ВВП у 2018 р. і 6,2% у 2019 р. до 5,6% ВВП у 2020 р.

Скорочення видатків на соціальний захист і забезпечення пояснюється передусім знеціненням розміру соціальних допомог, зменшенням величини трансфертів Пенсійному фонду та величини житлових субсидій (із 55,1 млрд грн до 47,6 млрд). Таким чином, ключові галузі із розвитку людського капіталу - освіта та охорона здоров'я - по суті є аутсайдерами у ході розподілу бюджетних ресурсів. Та й рівень соціальних гарантій української держави досягнув мінімально можливого.

З іншого боку, в бюджеті 2020 р. закладається збільшення відносного обсягу видатків за такими функціями:

- оборона (із 2,6% ВВП у 2019 р. до 2,7% ВВП у 2020 р.);
- громадський порядок, безпека та судова влада (із 3,5 до 3,6% ВВП);
- дорожнє господарство (із 1,7 до 2,0% ВВП).

Отже, аналіз показників видаткової частини зведеного бюджету України в динаміці свідчить про збереження політичних пріоритетів на користь виплати відсотків за державним боргом, фінансування діяльності правоохоронних органів, підвищення обороноздатності держави, і крім того ремонту і будівництва автошляхів.

2.3. Причини виникнення та джерела фінансування дефіциту державного бюджету

Відомо, що бюджет держави відзначається рядом параметрів, головними з яких є доходи та видатки. Їх обсяги визначають розмір

бюджету як фонду грошових коштів. Саме як план створення та використання фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій та завдань держави і органів місцевого самоврядування, бюджет має відповідати принципу збалансованості, тобто, адекватності повноважень щодо здійснення витрат відповідно до обсягу бюджетних надходжень на бюджетний період. До основних причин бюджетного дефіциту відносять: політику уряду, що проводить структурні зміни в народному господарстві; негативні та руйнівні наслідки непередбачених випадків, таких як війна, стихійне лихо, економічна криза, катастрофа. В Україні головними умовами формування бюджетного дефіциту нині є:

- скорочення обсягів виробництва, скорочення ефективності його роботи;
- несвоєчасне здійснення структурних змін в економіці держави;
- нестабільна економічна й політична ситуація;
- часті зміни та недосконалість українського законодавства;
- дуже високий рівень тіньової економіки;
- відсутність інвестиційної привабливості держави.

Відповідно до класифікації чинників, які спричиняють до дефіциту бюджету можливо виділити чотири категорії дефіцитів.

Дефіцити воєнного часу спричинені непомірними державними витратами на ведення воєнних кампаній. Посилення напруження на міжнародній арені, соціальне невдоволення, заворушення, загроза тероризму і боротьба з ним сприяють збереженню військових видатків на надзвичайно високому рівні.

Станом на 2018 рік Україна втратила 98,4 мільярда доларів через військовий конфлікт. Після анексії Криму Україна втратила 1,4 млн гектарів землі, які оцінюють в більш, ніж 1,8 млрд доларів. Крім цього, українські банки втратили активи, які залишилися в банківських відділеннях, - від 1,7 млрд до 1,9 млрд доларів. Через бойові дії на Сході України зруйнована велика частина інфраструктури. В результаті

отриманий збиток оцінюється ще в 9,5 млрд доларів. Донбас був джерелом 10% ВВП України, Крим - 3,7%. У МВФ оцінили ВВП України в докризовий 2013 рік на рівні 179,6 млрд доларів. Таким чином, загальна вартість активів Криму і Донбасу становила 13,7% від цієї суми, помножені на чотири, або 98,4 млрд доларів. Дефіцити пов'язані з відбудовою народного господарства виникають через необхідність значних капіталовкладень у розвиток промисловості. Вони характерні у післявоєнний період або після великих катастроф природного або техногенного характеру.

Надзвичайні події (стихійні лиха, техногенні аварії, екологічні катастрофи, війни, тероризм) спричинюють бюджетні дефіцити. Збільшення частоти виникнення надзвичайних подій, особливо природного характеру, та їх масштабні руйнівні наслідки об'єктивно потребують фінансування заходів з їх подолання. Обсяги страхових відшкодувань, які виплачують страхові компанії, далеко не вирішують усіх питань. Бюджетне фінансування є головним джерелом ліквідації наслідків природних, техногенних та екологічних катаклізмів. Це викликає появу в бюджеті незапланованих значних видатків, а ще може спричинити звуження дохідної бази, тобто веде до дефіциту бюджету.

Найбільш суттєві дефіцити породжені несприятливим економічним розвитком, бездієвістю економічного механізму і фінансової системи. Низька якість бюджетного планування та обґрунтування бюджетних показників може спричинити значні відхилення між запланованими і фактичними показниками бюджету та викликати появу неочікуваного бюджетного дефіциту. Відсутність належного наукового обґрунтування державної політики, неврахування наукових рекомендацій вітчизняних учених, які найкраще розуміють закономірності та специфіку національної економіки, зумовлює прийняття парламентом та урядом нормативних актів, політичних заходів, проектів, які можуть мати непередбачувані, у

тому числі вкрай негативні, наслідки. Це все позначається на динаміці ВВП, від якої безпосередньо залежить динаміка бюджетного дефіциту.

Корупція і/або низький професійний рівень державного бюрократичного апарату стають причиною прийняття неефективних рішень та управлінських дій у сфері бюджету, що стають причиною бюджетного дефіциту. Наприклад, як наслідок дії цього фактору можуть прийматися рішення щодо надання завищених обсягів бюджетного фінансування, фінансування державою проектів, здійснення яких є недостатньо обґрунтованим та вибору тих учасників тендеру на виконання державного замовлення або інвестиційного проекту, які представили не найкраще співвідношення "ціна-якість". Це стає причиною неефективного використання бюджетних коштів, завищення обсягу видатків бюджету, їх нераціональної структури, недоотримання бюджетом доходів і т. п.

Старіння нації є одним із чинників дефіцитності бюджетів багатьох країн світу. Роль держави в сучасному суспільному розвитку надзвичайно вагома. Вона бере на себе вирішення широкого кола питань з усіх сфер життєдіяльності суспільства, одне з найважливіших з них - соціальний захист і соціальне забезпечення. Тому під впливом процесів, які дістали назву "старіння нації", коли частка осіб пенсійного віку в структурі населення починає стрімко збільшуватися, а частка працездатних осіб має стійку тенденцію до зниження, різко підвищується навантаження на державні фінанси, причому як на доходи, так і на витрати. З одного боку, старіння нації викликає скорочення дохідної бази бюджету, насамперед через податок на доходи фізичних осіб, який нині являється одним із найбільших джерел податкових доходів. Надходження від цього податку скорочуються через зменшення кількості осіб працездатного віку. З другого боку, старіння нації посилює тиск на видаткову частину бюджету, що пов'язано з необхідністю фінансування дефіциту пенсійного бюджету, зі збільшенням програм соціальної допомоги у зв'язку зі старістю, підвищенням фінансування охорони здоров'я тощо. Вирішення всіх цих

проблем ускладнюється тим, що пропозиції підвищення податків на фонд заробітної плати викликають суспільне невдоволення так само, як і бажання скоротити соціальні трансферти чи зменшити бюджетне фінансування об'єктів соціальної сфери.

Причиною виникнення бюджетного дефіциту може бути сам бюджетний дефіцит. Окрім циклічних спадів, тривале активне застосування бюджетного дефіциту як важеля податково-бюджетної політики вилилося в розбудову масштабних державних боргів провідних країн світу. При цьому зростання процентних ставок спричинило швидке збільшення витрат на сплату процентів за державним боргом. Державні видатки з обслуговування боргу перетворилися на вагому статтю бюджетних видатків, поглиблюючи негативну розбалансованість бюджету.

Хронічні бюджетні дефіцити зумовили й "хронічне" їх позикове фінансування - застосування методу рефінансування державного боргу. Інакше кажучи, бюджетні дефіцити, з одного боку, стали причиною зростання державного боргу, а з другого – завдяки фінансуванню дефіцитів цей борг обслуговується і погашається.

У цілому теоретично можливі три основних варіанти фінансування бюджетного дефіциту: продаж державних активів, державні запозичення та монетизація дефіциту. Продаж державних активів для покриття дефіциту вважається дуже рідкісним явищем. Воно характерне для перехідних економік. Враховуючи обмеженість, цей метод не можна назвати універсальним, скоріше разовим. Державні запозичення – це найпоширеніший метод покриття бюджетного дефіциту, оскільки він не має інфляційного характеру, та здійснюється у вигляді зовнішнього та внутрішнього фінансування.

Зовнішнє фінансування може забезпечуватися на загальних або пільгових умовах. Держави — позичальники найбільш зацікавлені у пільговому зовнішньому кредитуванні (отримання безповоротних субсидій із-за кордону, безвідсоткових позик, пільгових позик з низькими ставками

та тривалими строками погашення), оскільки завдяки йому дефіцит не тільки не впливатиме негативно на економіку, а й може бути позитивним, якщо фінансування буде пов'язане з продуктивним використанням ресурсів. Зовнішнє фінансування прийнято вважати найменш інфляційним.

Внутрішнє боргове фінансування бюджетного дефіциту часто розглядають як антиінфляційну альтернативу монетизації. Однак за його допомогою інфляцію можливо тільки віддалити, а не уникнути. У випадку розміщення облігацій державних позик серед населення, інфляційне напруження слабшатиме. Якщо центральний банк скупить такі облігації, то зможе розширити свої квазіфіскальні операції, що сприятиме зростанню інфляційного тиску. За обов'язкового розміщення позик внутрішнє боргове фінансування перетворюється у додатковий податковий тягар. Зростання внутрішнього боргу зумовлює збільшення видатків на його обслуговування, що сприяє збільшенню бюджетного дефіциту і державної заборгованості.

У 2020 році дефіцит державного бюджету становитиме 2,1% ВВП, що на 0,2 менше, ніж заплановано на поточний рік. Його профінансують за рахунок боргових операцій. Доходи від приватизації державного майна закладено дуже помірні – на 2020 рік показник запланований на рівні 5 млрд грн. Проте, судячи з планів Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, можлива імовірність запуску великої приватизації, тож можна сподіватися на досягнення цілі та навіть її перевищення, чого не відбувалося у попередні роки. На 2020 рік припадають високі виплати за держборгом – 392,7 млрд грн, що хоч і менше, ніж заплановано на поточний рік (на 17,8%), але суттєво для українських державних фінансів. Платежі становлять 28,2% від доходів зведеного бюджету, що являє собою серйозний виклик для управління ліквідністю – потрібно вчасно залучити нові позики, щоб замінити старі. На позитивному боці те, що Мінфін збільшив термін обігу гривневих облігацій – «навіс» погашень у 2020 році міг би бути іще більшим, якби не

розміщення п'ятирічних паперів. Внутрішні запозичення (85,7% в структурі фінансування за борговими операціями) лише на 23,7% буде спрямовано на фінансування дефіциту, решта 76,3% піде на погашення попередніх боргів. На зовнішньому ринку хочуть залучити еквівалент 142 млрд грн, цими коштами планують погасити борги в еквіваленті 130 млрд грн. Уряд очікує, що середньозважена ставка для внутрішнього боргу становитиме близько 14,6%, а для зовнішнього 8% річних. Згідно з програмою діяльності нового уряду, до 2024 року планується зменшити валютний ризик шляхом збільшення частки гривневого боргу до 50%. Наразі цей показник становить 34%. Детальні дані надано в додатку Г.

РОЗДІЛ III. НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДЕФІЦИТОМ БЮДЖЕТУ

3.1. Бюджетний дефіцит у системі макроекономічного регулювання

Система макроекономічного регулювання виникла в результаті взаємозумовленого розвитку макроекономіки, законодавчих і особливо економічних форм державного регулювання. У вузькому розумінні макроекономічне регулювання - механізм, за допомогою якого досягається збалансованість національної економіки. Механізм макроекономічного регулювання у ринковій системі господарства включає в себе такі три начала: ринковий механізм, фірми і домогосподарства та державу.

Ринковий механізм забезпечує доведення рішень окремих ринкових суб'єктів один до одного, а саме головне, - він здійснює ув'язку прийнятих рішень через систему цін та конкуренцію. В будь-якій економічній системі є потреба в певному кількісному відношенні між певними частинами, сферами, галузями, підгалузями, тощо. Найважливішими макроекономічними пропорціями значаться співвідношення між споживанням і заощадженням; між сукупним попитом і сукупною пропозицією.

Дія ринкового механізму ґрунтується на взаємодії між попитом і пропозицією, як на окремих ринках, що функціонують в національній економіці (ринки ресурсів, продуктів, фінансові ринки) так і в масштабі всього національного ринку. В ході взаємодії попиту та пропозиції встановлюється ціна. У ринковій системі домогосподарства виступають власниками ресурсів, які вони поставляють фірмам через ринки ресурсів. На ринках продуктів домогосподарства являються покупцями і від них великою мірою залежить сукупний попит. Фірми являють собою покупців на ринках ресурсів і продавців на ринках продуктів. Домогосподарства і

фірми ухвалюють свої рішення свідомо, але на їх економічну поведінку великою мірою впливає держава.

Особливості державного макроекономічного регулювання полягають, з одного боку, в некомерційних цілях, соціальній орієнтації, іноді в директивному характері, підтримці приватних підприємств, безпосередньому стимулюванні їх розвитку, а з іншого — в орієнтації на закони й принципи ринку, використанні його атрибутів, форм і методів саморегулювання виробництва і товарообігу продукції. Важливого значення тут набуває раціональне поєднання ринкових і державних методів регулювання, оптимальне співвідношення між ними.

Держава - це ключовий елемент макроекономічного регулювання і від неї залежать умови функціонування двох попередніх складових. Для впливу на економіку держава використовує різноманітний інструментарій. Економісти виділяють два принципово відмінні види цього інструментарію: правові та адміністративні, економічні.

Дефіцит бюджету є одним із дієвих інструментів регулювання соціально-економічного розвитку країни. Враховуючи, що бюджетний дефіцит — це різниця між видатковою та дохідною частиною бюджету, логічним можна назвати розгляд впливу регулювання бюджетних доходів та видатків на економічне зростання країни. До того ж з огляду на те, що обсяг дефіциту є обмеженим, виходячи із можливостей країни фінансувати дефіцит за рахунок боргових зобов'язань, доцільно визначити верхню межу боргу, який країна може залучати для фінансування дефіциту. Тому, дослідження питання впливу інструментів регулювання дефіциту бюджету на економічне зростання країни достатньо актуальне для розробки й реалізації ефективної політики держави у сфері державних фінансів та економічної безпеки країни. Досягнення стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни залежить від ступеня врахування в бюджетній політиці особливостей інституційного середовища, функціонування фінансово-економічних відносин, динаміки суспільного

розвитку. Бюджетне планування та прогнозування називають одним з вагомих інструментів економічної політики держави, яке ґрунтується на визначенні параметрів формування доходів і видатків бюджету, дефіциту бюджету, управління державним боргом, регулюванні міжбюджетних відносин на перспективний період у взаємозв'язку з головними цілями і завданнями економічного і соціального розвитку держави. При плануванні та прогнозуванні показників доходної частини бюджету найбільш суттєвим індикатором впливу на їх обсяг є показник реального та номінального валового внутрішнього продукту. Перерозподільна функція бюджету зумовлює те, що доходи бюджету напряму залежать від обсягів валового внутрішнього продукту.

Бюджетна політика щодо доходів формується на основі аналізу макроекономічних показників держави, їх прогнозування, а також виконання дохідної частини бюджетів минулого та попередніх років, змін у податковому законодавстві.

Аналізуючи доходи бюджетів за 2015-2017 роки можна наочно побачити, що усі показники за 2017 рік перевищують минулі роки. (таблиця 3.1)

Таблиця 3.1

Роки	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Доходи, млн. грн			
Зведений бюджет	652 031	782 748	1 016 788
Державний бюджет	531 551	612 103	787 297
Місцеві бюджети	120 480	170 645	229 491

Виконання дохідної частини зведеного бюджету у 2017 року склало 1016788 млн.грн, що на 234040 млн.грн або на 30% більше, ніж за попередній (2016) рік. Річний план виконано на 75%. Рівень фактичних надходжень у 2016 році становив 67,1%. До дохідної частини державного бюджету без урахування міжбюджетних трансфертів у 2017 році надійшло 787297 млн.грн. Порівняно з 2016 роком цей показник збільшився на 175194 млн.грн або 28,6%. Найбільш вагомими показниками доходів держбюджету у 2017 році стали податок на додану вартість з імпортних товарів (31,6%), акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (8,4%), податок на додану вартість з вітчизняних товарів (8%).

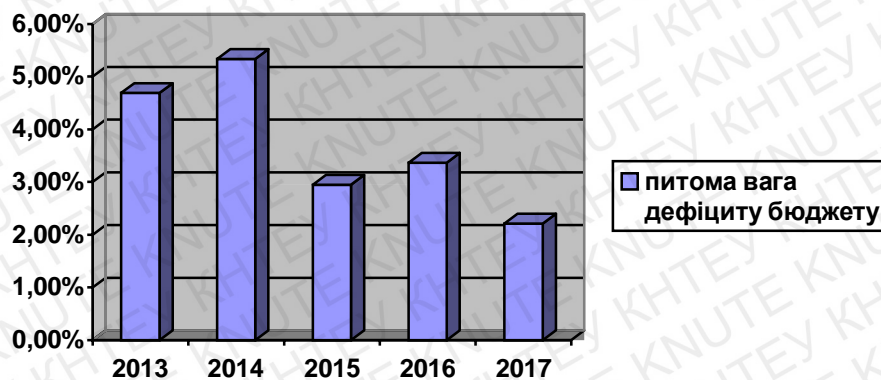
3.2. Шляхи та механізм управління дефіцитом бюджету в Україні

Управління дефіцитом бюджету в умовах економічної нестабільності – вагомий інструмент фінансової політики, який, виступаючи чинником прискорення або стримування розвитку, здійснює значний вплив на соціально-економічний розвиток країни. Ефективність управління дефіцитом бюджету має бути оцінена на основі чітко визначених критеріїв, у тому числі: відхилення реальних показників дефіциту бюджету від прогнозних; величина номінального та відносних значень бюджетного дефіциту (питома вага дефіциту у валовому внутрішньому продукті, видатковій частині бюджету); обсяги джерел фінансування дефіциту бюджету; показники державного боргу; обсяг і питома вага видатків бюджету на обслуговування державного боргу в загальній структурі видаткової частини бюджету тощо.

Аналіз питомої ваги дефіциту бюджету (Рис. 3.1) дає змогу зрозуміти реальні масштаби зростання дефіциту бюджету з урахуванням змін реального ВВП. 2014 року питома вага дефіциту бюджету досягнула свого другого піку – 5,3%. Протягом 2015-2016 років питома вага дефіциту до реального ВВП різко падала по відношенню до показника 2014 року та

склала 5,34% та 2,95% відповідно. Дана ситуація була спричинена загостренням політичної та економічної кризи 2014 року та в результаті зменшенням дохідної частини бюджету.

Рисунок 3.1

Закономірно, що у 2017 році питома вага дефіциту по відношенню до реального ВВП зменшилась ще сильніше та склала 2,2%. Згідно графіка можна зробити висновок, що з 2013 р. по 2017 р. бюджет кожного разу укладався з дефіцитом.

Щоб знизити дефіцит держбюджету необхідно:

- удосконалити податкову систему, забезпечити оптимальний рівень податкових вилучень для формування бюджетів усіх рівнів і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності; залучити до інвестиційної сфери особисті заощадження населення;
- забезпечити фінансову підтримку малого та середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого й середнього підприємництва;
- посилити відповідальність суб'єктів господарювання та їх керівників, зокрема особисту майнову і кримінальну відповідальність, за недотримання вимог законодавства, несвоєчасність і повноту розрахунків з бюджетом та державними позабюджетними фондами;
- скоротити видаткову частину бюджету: зменшити витрати на фінансування управлінських структур, створити жорсткий контроль за виплатою державних коштів;

- перейти від бюджетного фінансування до системи надання субсидій, субвенцій, інвестиційних позик суб'єктам господарювання;
- удосконалити нормативно-правове забезпечення бюджетного процесу .

На основі узагальнення позивного досвіду країн ЄС у вирішенні питання стосовно скорочення бюджетного дефіциту та державного боргу можна розробити такі рекомендації щодо вдосконалення бюджетно-боргової політики України. По-перше країні необхідне законодавче затвердження процедури розроблення середньострокової стратегії управління державним боргом України як інструменту досягнення безпечного рівня боргового навантаження та забезпечення стабільності державних фінансів за активної взаємодії та координації дій уряду, Національного банку України, Міністерства фінансів України, Державної служби фінансового моніторингу України. По-друге необхідно впровадити законодавче закріплення та реалізацію середньострокової стратегії бюджетного планування й прогнозування з підвищення якості макроекономічних прогнозів для попередження системних проблем в економіці шляхом забезпечення переходу до врахування дефіциту на рівні сектору загальнодержавного управління. Корисним буде започаткування ефективного боргового моніторингу з виявленням основних причин збільшення бюджетного дефіциту та державного боргу. Нарешті, потрібно виробити механізми коригування відхилень планових показників від фактичних шляхом застосування процедури бюджетного маневру. Для України доцільно вибирати стратегію стабілізації державних фінансів виходячи з необхідності збалансування бюджету на основі функціонування фінансів та з урахуванням впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. Тобто пріоритетом для уряду має бути завершення реалізації реформ, спрямованих на модернізацію економіки та розбудову суспільних інститутів.

ВИСНОВКИ

Бюджетний дефіцит – найбільш складне і водночас дуже поширене явище. Задача подолання дефіциту бюджету в Україні є однією з найбільш важливих та спірних державних фінансових питань. В Україні бюджетний дефіцит все більше набуває характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми, яка прямо пов'язана з проблемою економічної безпеки країни. Станом на 2019 рік загальний дефіцит становив 81,2 млрд грн., а розмір державного боргу України склав 82,95 мільярда доларів або 1,99 трильйона гривень.

Зарубіжний досвід формування фінансової політики визначає вагомий вплив на процеси прийняття управлінських рішень у сфері суспільних фінансів. Особливості географічного розташування, наявність корисних копалин, рівень відкритості економічної системи, структура доходів та видатків державного й місцевих бюджетів, податкове навантаження та показники розвитку людського потенціалу є важливими характеристиками економічної системи країни. Доцільними є узагальнення та систематизація наявних методологічних підходів до подолання структурних дисбалансів фінансової системи в країнах із розвинутою та трансформаційною економікою та розроблення практичних рекомендації щодо їх імплементації у систему державних та публічних фінансів в умовах трансформаційних перетворень.

У сучасних умовах кожний етап управління дефіцитом бюджету має проблемні моменти. Це неефективне та недобросовісне використання коштів бюджету, застарілі механізми при планування бюджету, недосконала організація бюджетного процесу, відсутність дієвої мотивації щодо збалансування дефіциту бюджету та багато інших. Ці задачі потребують негайного вирішення та поліпшення системи управління дефіцитністю державних фінансових ресурсів. Особливу увагу слід звернути на необхідність введення інновацій в дані процеси: запозичення

іноземного досвіду, який буде пристосований до вітчизняних економічних умов.

В умовах співпраці України та Європейського Союзу поєднання іноземних методів управління бюджетними процесами є дуже реальним. Більше 70 % коштів держави становить бюджетне фінансування. Тому без впровадження новітніх, а головне перевірених та ефективних методів управління дефіцитом бюджету можливість співпраці з країнами ЄС та соціально-економічного зростання України значно зменшується. В Україні впроваджено численні державні цільові програми, які профінансовані міжнародними організаціями. Вони спрямовані на удосконалення та оновлення системи управління державними фінансами, у тому числі – бюджетного менеджменту. Перший транш в рамках 4-ї програми макрофінансової допомоги ЄС номінальною сумою 500 млн. євро Україна отримала у грудні 2018 року. Гроші другого траншу надійдуть у вигляді позики під 0,125% річних з терміном погашення до 10.06.2035 року. Загальна сума пільгової кредитної допомоги ЄС, отримана Україною в рамках реалізації протягом 2014 – 2020 років 4-х програм макрофінансової допомоги ЄС сягнула 3,81 млрд євро. Є необхідними зміни у середньостроковому бюджетному плануванні та прогнозуванні, покращенні системи контролю за використанням бюджетних коштів, попередження шахрайства та корупції в бюджетній сфері.

В Україні головними платниками податків є фізичні особи: купуючи будь-який товар, отримуючи заробітну плату, незалежно від нашої волі ми змушені віддавати державі дуже вагомую частку своїх грошових доходів. А ось юридичні особи, особливо великі платників податків усіляко вихиляються від їх сплати. Як наслідок – бюджет не наповнений, видатки перевищують доходи. Через найбільші схеми з ухиляння від сплати податків, у яких задіяний великий бізнес, держава недоотримує щороку 100 мільярдів гривень. За розрахунками міжнародної організації Global Financial Integrity, протягом 2004-2013 років з України без сплати податків

було виведено близько 116 млрд дол, що становить в середньому 9,4% від ВВП щорічно. Зниження вартості імпорту, контрабанда, схеми з ввезення товарів фізичними особами протягом 2004-2013 років коштували бюджету в середньому 13 млрд дол на рік. Вартість імпорту знижувалася на 20%, і з урахуванням скорочення імпорту в останні роки відповідна цифра у 2016 році становила близько 9,6 млрд дол.

Досліджуючи вплив інструментів регулювання бюджетного дефіциту на економічний розвиток країни, доцільним є поглиблення їх зв'язку із циклічністю економічного розвитку. Саме врахування стадій економічного циклу дозволить обмежити негативні наслідки економічних змін та пояснити як пов'язані фінансово-економічних показники, у тому числі дефіцит бюджету та валового внутрішнього продукту, державний борг та бюджетний дефіцит. За своїм змістом, циклічність сама по собі є формою економічного розвитку.

У такій ситуації варто звернути увагу на способи наповнення Державного бюджету, знайти шляхи збільшення майбутніх державних доходів, а не зменшення існуючих видатків. Для цього слід перейняти досвід у дійсно розвинених, заможних країн, таких як Об'єднані Арабські Емірати, Німеччина та ін.. Можливо введення інноваційної податкової системи в Україні буде сприяти збалансуванню Державного бюджету, підвищенню рівня дохідності та стандартів життя населення. Звичайно така ідея викликає багато критики, багато питань залишаються незрозумілими в механізмі їх реалізації, виходячи з сьогоденних умов. Проте не варто забувати той факт, що лише бажання до розвитку, відповідальне ставлення кожної людини є запорукою успіху в побудові перспективної економіки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про державний бюджет України на 2008 рік [Електронний ресурс] : [Прийнято ВРУ від 28 грудня 2007 року № 107-VI]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
2. Закон України Про державний бюджет України на 2009 рік [Електронний ресурс] : [Прийнято ВРУ від 19 грудня 2009 року № 489-V]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
3. Закон України Про державний бюджет України на 2010 рік [Електронний ресурс] : [Прийнято ВРУ від 27 квітня 2010 року № 2154-VI]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
4. Закон України Про державний бюджет України на 2011 рік [Електронний ресурс] : [Прийнято ВРУ від 23 грудня 2010 року № 2857-VI]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
5. Закон України Про державний бюджет України на 2012 рік [Електронний ресурс] : [Прийнято ВРУ від 22 грудня 2011 року № 4647-VI]. - Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
6. Закон України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25.12.2015// Офіційний вісник України від 12.01.2016, № 2.
7. Закон України «Про Державний бюджет України на 2019 рік» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 50)
8. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та певних законодавчих актів України стосовно забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2016 році» від 24.12.2015.
9. Постанова Верховної Ради України Про основні напрями бюджетної політики на 2013 рік. // від 22 травня 2012 року № 4824 – VI
10. Постанова Про виконання статті 25 Закону України “Про Державний бюджет України на 2020 рік” від 15 липня 2020 р. № 593 Київ
11. Постанова Кабінету Міністрів України Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству охорони

здоров'я на 2020 рік, і внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України від 9 вересня 2020 р. № 794 Київ

12. Бюджетний кодекс України: від 01.01.2018 р. № 2456-VI (зі змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради. – 2018. – № 50-51. – Ст. 572. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

13. Конституція України Редакція від 01.01.2020 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/>.

14. Податковий кодекс України Редакція від 07.11.2020 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України / Законодавство України – Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua>

15. Державна служба статистики України [Електронний ресурс], ukrstat.gov.ua

16. Офіційний сайт Верховної Ради України – www.rada.gov.ua

17. Офіційний сайт Державного казначейства України – www.treasury.gov.ua

18. Офіційний сайт Державного комітету статистики України – www.ukrstat.gov.ua

19. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України – www.kmu.gov.ua

20. Офіційний сайт Міністерства економіки України – www.me.gov.ua

21. Офіційний сайт Міністерства фінансів України – www.minfin.gov.ua

22. Адонін С.В., Ізюмська В. А. Особливості дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Економіка і менеджмент – 2016. – № 19– 108–111с.

23. Алексєєв І.В. Бюджетна система : навч. посібник / І.В. Алексєєв, Н.Б. Ярошевич, А.М. Чушак-Голобородько. – К. : Хай-Тек Прес.

24. Артус М. М. Бюджетна система України : навч. посіб. / М. М. Артус, Н. М. Хижа. – Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2005.

25. Архангельський Ю. Чи може дефіцит держбюджету бути нульовим? / Ю. Архангельський // Дзеркало тижня. – 2016. – 1 жовтня.
26. Базилевич В.Д. Державні фінанси: Навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик. – К.: Атіка, 2002.
27. Безгуба М. О. Фінансово-бюджетна політика в умовах глобалізації економіки. Економічний вісник університету. 2016. Вип. 29/2.
28. Бюджетний менеджмент [Текст] : навч. посіб. / Л.В. Панкевич, М.А. Зварич, П.Я. Могиляк, Б.І. Хомічак. - К.: Знання, 2006.
29. Бюджетний менеджмент [Текст]: підручник / [В.М. Федосов, В.М. Опарін, Л.Д. Сафонова та ін.]; за ред. В.М. Федосова. - К.: КНЕУ, 2004.
30. Глущенко А.С. Фінанси: Навчальний посібник / А.С. Глущенко. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – 190 с.
31. Гребеник К. В. Бюджетна політика як складова державного регулювання економіки [Електронний ресурс] / К. В. Гребеник // Бізнес Інформ. - 2017. - № 9. - С. 193-198.
32. Грубляк О. М. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку держави [Електронний ресурс] / О. М. Грубляк, М. М. Слусаряк // Молодий вчений. - 2018. - № 11(2). - С. 1103-1106.
33. Дибко Н. М. Теоретичні засади розвитку бюджетної політики [Електронний ресурс] / Н. М. Дибко // Економіка розвитку. - 2018. - № 2. - С. 42-48.
34. Дуб А. Бюджетна політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни [Електронний ресурс] / А. Дуб, Г. Бастул // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. - 2017. - № 2. - С. 81-86.
35. Західна О. Р. Аналіз доходів та видатків державного бюджету України [Електронний ресурс] / О. Р. Західна, Л. О. Петик, О. С. Щур-Живко // Молодий вчений. - 2018. - № 2(2). - С. 714-718.

36. Західна О. Р. Система видатків державного бюджету в сучасних умовах [Електронний ресурс] / О. Р. Західна, Д. В. Трохимчук, Р. А. Глинський // Молодий вчений. - 2018. - № 9(2). - С. 485-488.
37. Каліновський Р. О. Вплив бюджетного дефіциту на реалізацію стабілізаційної політики держави [Електронний ресурс] / Р. О. Каліновський // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2018. - Вип. 1. - С. 27-33.
38. Каліновський Р. О. Роль видатків державного бюджету у проведенні стабілізаційної політики в Україні [Електронний ресурс] / Р. О. Каліновський // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки. - 2018. - Вип. 30(3). - С. 12-15.
39. Карлін М. І. Бюджетна система України [Текст]: навч. посіб. / М.І. Карлін. - К. : Знання, 2008. - 428 с.
40. Карлін М.І. Фінансова система України: Навчальний посібник / М.І. Карлін. – К.: Знання, 2007. – 324 с.
41. Коблик І. Державний борг в системі економічної безпеки України: теоретичні аспекти // [Електронний ресурс]: - Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/719>
42. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / О. Колісник //Світ фінансів. – 2011. – № 3–4. – С. 102–110.
43. Коляда Т. Сутність та значення бюджетної стратегії у забезпеченні фінансування основних напрямків соціально-економічного розвитку держави [Електронний ресурс] / Т. Коляда // Економічний аналіз. - 2013. - Т. 12(2). - С. 237-241. 10
44. Костенко Ю.О. Фінансове право України : навч. посібн. [для студ. ВНЗ] / Ю.О. Костенко. – К. : Вид-во "Центр навч. літ-ри". – 2009. – 240 с.
45. Крисоватий А. І. Парадигма податкових та позикових фінансів / А. І. Крисоватий // Вісник економічної науки України. – 2008. – No 1.
46. Кудряшов В. П. Фінанси / В. В. Кудряшова. – Херсон : Олді-плюс, 2008.

47. Кудряшов В.П. Курс фінансів: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008.
48. Левкович В. Поняття і правова природа неподаткових надходжень / В. Левкович // Фінанси України. — 2014. — № 10.
49. Максюта А. А., Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2012. № 3.
50. Міністерство фінансів України, Державний борг зменшується, стаття, 31.10.2020р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.mof.gov.ua/uk/news/derzhavnii_borg_zmenshuietsia-1872
51. Новікова К.І. Державний борг в системі фінансової безпеки держави: внутрішні та зовнішні загрози в умовах глобалізації / К.І.Новікова // Економічний простір. – 2011. -№ 47. – с.16 – 24.
52. Орлюк О. П. Фінансове право: навч. посіб. / О. П. Орлюк. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — 527 с.
53. Офіційний сайт Міністерства фінансів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
54. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки: Монографія / К.В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.
55. Пасічник В. А. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень [Електронний ресурс] / В. А. Пасічник // Бізнес Інформ. - 2017. - № 12. - С. 126-131.
56. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: Навчальний посібник / Ю.В. Пасічник. – Київ:Знання–Прес,2002. – 495с.
57. Першко Л. О. Формування дохідної частини державного бюджету України в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Л. О. Першко, Ю. П. Волошенюк // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 2. - С. 137-142.
58. Підхомний О. М. Бюджетні видатки як інструмент державного регулювання соціально-економічного розвитку України [Електронний

- ресурс] / О. М. Підхомний, О. Ю. Журба // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. - 2018. - Вип. 55. - С. 18-23.
59. Радіонов Ю.Д. Державні фінанси в системі забезпечення соціально-економічного розвитку України // Наукові праці НДФІ. - № 2 (67). – 2014. – с. 34-43.
60. Сальникова Т. В. Державний борг України: оцінка та напрями підвищення ефективності управління / Т. В. Сальникова // Економічний вісник університету. - 2017. - Вип. 33(1). - С. 385-394.
61. Сідельникова Л. П. Науково–теоретичне підґрунтя концепції формування доходів державного бюджету [Електронний ресурс] / Л. П. Сідельникова // Вісник Криворізького економічного інституту КНУ. - 2013. - № 1. - С. 105-109. 12
62. Скоропад І. С. Значення бюджету для фінансової системи держави [Електронний ресурс] / І. С. Скоропад, Л. О. Ніконова // Науковий вісник НЛТУ України. - 2012. - Вип. 22.1. - С. 322-325.
63. Супрун Н. Управління державним боргом в умовах фінансової кризи / Н.Супрун // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2009.- Вип. 5. – с.33 - 40.
64. Тарасюк М. В. Доходи бюджету в системі соціально-економічного розвитку України [Електронний ресурс] / М. В. Тарасюк, О. С. Сироветник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2018.
65. Управління державним боргом: Навч.посіб. – Прутська О.О., Сьомченков О.А., Гарбар Ж.В., Губанова Л.І., Руденко В.В./за заг.ред. Прутської О.О. – К.: Центр учбової літератури,2010. – 216с.
66. Федосов В. М. Фінанси : підручник / В. М. Федосов, В. М. Опарін, Л. Д. Сафонова та ін. ; за заг. ред. В. М. Федосова. – Київ : КНЕУ, 2006.
67. Фінанси: Підручник / [За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова]. – К.: Знання, 2008. – 611 с. 55.Хоменко І. О. Управління бюджетним дефіцитом

В сучасних умовах [Електронний ресурс] / І. О. Хоменко, А. О. Порицька // Економіка та управління на транспорті. - 2018. - Вип. 6. - С. 160–166.

68. Хомутенко А. В. Актуалізація застосування інструментів управління при плануванні доходів державного бюджету України [Електронний ресурс] / А. В. Хомутенко // Європейський вектор економічного розвитку. - 2018. - № 1. - С. 107–120.

69. Чернадчук Т.О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин / Т.О. Чернадчук // Право України. – 2007. – № 6.

70. Чугунов І. Я. Бюджетна політика в умовах трансформації економіки [Електронний ресурс] / І. Я. Чугунов, К. В. Брижан // Економічний вісник університету. - 2017. - Вип. 32(1). - С. 241-251.

71. Чугунов І. Я. Становлення бюджетної системи і механізму бюджетного регулювання в Україні, стаття, 2004.

72. Щербіна В. В. Модель підвищення ефективності макроекономічного прогнозування та планування доходів Державного бюджету України [Електронний ресурс] / В. В. Щербіна // Академічний огляд. - 2017. - № 1.

73. Юрчишена Л. Аналіз видатків державного бюджету України / Л. Юрчишена, А. Заселян // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. — 2013.

ДОДАТКИ

Додаток А

Класифікація дефіциту державного бюджету

За терміном виникнення	<ul style="list-style-type: none"> ○ Плановий ○ Звітний
За місцем виникнення	<ul style="list-style-type: none"> ○ Зовнішній ○ Внутрішній
За формою прояву	<ul style="list-style-type: none"> ○ Відкритий ○ Прихований
За напрямками фінансування	<ul style="list-style-type: none"> ○ Активний ○ Пасивний
За критерієм змін у фіскальній політиці уряду	<ul style="list-style-type: none"> ○ Фактичний (наочно-реальний) ○ Структурний ○ Циклічний
За терміном дії	<ul style="list-style-type: none"> ○ Стійкий ○ Тимчасовий (касовий)
За ознакою зв'язку з державним боргом	<ul style="list-style-type: none"> ○ Первинний ○ Операційний
За причинами виникнення	<ul style="list-style-type: none"> ○ Вимушений ○ Невимушений

Зведений та державний бюджет України з 1996 по 2005 роки

рік	Зведений бюджет					
	Доходи		Витрати		Сальдо	
	всього, млн. грн	% до ВВП	всього, млн. грн	% до ВВП	всього, млн. грн	% до ВВП
1996	30218,7	37,1	34182,8	41,9	-3964,1	-4,9
1997	28112,0	30,1	34313,0	36,8	-6200,7	-6,6
1998	28915,8	28,2	31195,7	30,4	-2279,8	-2,2
1999	32876,4	25,2	34820,9	26,7	-1944,5	-1,5
2000	49117,9	28,9	48148,6	28,3	969,3	0,6
2001	54934,6	26,9	55528,0	27,2	-593,4	-0,3
2002	61954,3	27,4	60318,9	26,7	1635,4	0,7
2003	75285,8	28,2	75792,5	28,4	-506,7	-0,2
2004	91529,4	26,5	101415,5	29,4	-11009,0	-3,2
2005	134030,2	32,0	141537,1	33,8	-7735,0	-1,8

рік	Державний бюджет					
	Доходи		Витрати		Сальдо	
	всього, млн. грн	% до ВВП	всього, млн. грн	% до ВВП	всього, млн. грн	% до ВВП
1996	19632,0	24,1	23608,0	29,0	-3976,0	-4,9
1997	16796,0	18,2	23099,0	25,0	-6303,0	-6,8
1998	16266,1	15,9	18379,8	17,9	-2113,7	-2,1
1999	19982,2	15,3	21947,5	16,8	-1965,3	-1,5
2000	36229,9	21,3	35532,6	20,9	697,3	0,4
2001	39726,5	19,5	40407,1	19,8	-680,6	-0,3
2002	45467,6	20,1	44348,2	19,6	1119,4	0,5
2003	55076,9	20,6	56120,0	21,0	-1043,1	-0,4
2004	70337,8	20,4	79471,5	23,0	-10216,5	-3,0
2005	105191,9	25,1	112830,8	27,0	-7876,2	-1,9

Показники макроекономічного розвитку у 2018-2020 роках

Показник	2018	2019	2020 (уряд)	2020 (НБУ)	Приріст 2019-2020, % (уряд)
Номінальний ВВП, млрд грн	3558,7	4035,2	4551,7	4390,1	12,8
ВВП, % реальна зміна	3,3	2,8	3,3	3,2	-
Індекс споживчих цін, % зміна грудень до грудня	9,8	7,4	6,0	5,0	-
Індекс споживчих цін, % зміна середня за рік	10,9	8,5	7,2	5,5	-
Обмінний курс, грн за \$ (середній за рік)	27,2	26,5	28,2	-	-
Мінімальна заробітна плата (на кінець року), грн/міс	3723	4173	4723	-	13,2
Середньомісячна заробітна плата, грн/міс	8865	10329	12043	-	16,6
Реальна зміна середньої заробітної плати, %	10,4	6,9	8,7	5,9	-
Експорт товарів та послуг, % зміна	9,7	7,2	7,6	2,7	-
Імпорт товарів та послуг, % зміна	12,6	7,9	8,0	4,0	-

Прогнозні показники фінансування дефіциту державного бюджету у 2018-2020 роках

	2018, млрд грн	2019, млрд грн	2020 (проєкт), млрд грн	2018, %ВВП	2019, %ВВП	2020 (проєкт), %ВВП
Фінансування за борговими операціями	52.1	73.7	90.9	1.5%	1.8%	2.0%
Чисті зовнішні запозичення	44.8	43.9	13.0	1.3%	1.1%	0.3%
Зовнішні запозичення	112.3	143.9	141.7	3.2%	3.6%	3.1%
Зовнішні погашення	-67.6	-100.0	-128.8	-1.9%	-2.5%	-2.8%
Чисті внутрішні запозичення	7.3	29.8	77.9	0.2%	0.7%	1.7%
Внутрішні запозичення	174.2	284.2	242.1	4.9%	7.0%	5.3%
Внутрішні погашення	-166.9	-254.4	-164.2	-4.7%	-6.3%	-3.6%
Приватизація державного майна	0.3	17.1	5.0	0.0%	0.4%	0.1%
Фінансування за активними операціями	6.9	3.1	-0.8	0.2%	0.1%	0.0%
Всього дефіцит (+)/профіцит (-)	59.3	93.9	95.1	1.7%	2.3%	2.1%